

XORAZM VILOYATI SHAROITIDA INTENSIV OLMA BOG'LARIDA OLMA MEVAXO'RI (CARPOCAPSA POMONELLA L)NI MIQDORINI BOSHQARISHDA FEROMON TUTQICHNING RO'LI

N. O. Raximova Urganch

Davlat universiteti o'qituvchisi

G. B. Mavlonqulova Urganch

Davlat universiteti talabasi

ARTICLE INFO.

Kalit so'zlar: Olma mevaxo'ri, *Carpocapsa pomonella L.*, intensiv olma bog', feromon.

Annotatsiya

Mazkur maqolada Xorazm viloyati sharoitida olma mevaxo'ri (*Carpocapsa pomonella L.*)ni miqdorini boshqarishda feromon tutqichning samaradorligi ko'rsatilgan.

<http://www.gospodarkainnowacje.pl/> © 2024 LWAB.

Dunyoda oziq-ovqat havsizligini ta'minlash va jaxon bozorida o'z o'rniga ega bo'lish maqsadida qishloq xo'jaligi maxsulotlarini yetishtirish va ularni zararkunanda va kasalliklardan himoya qilishning ilg'or texnologiyalari ustida tadqiqotlar olib borilmoqda. Ammo urug'mevali bog'larda yetishtirilayotgan mahsulotlarning bir qismi haligacha olma mevaxo'ri (*Carpocapsa pomonella L.*) tomonidan nobud bo'lishi bu zararkunandaga qarshi kurash tizimini takomillashtirishni talab etadi. [3,4]

Xususan O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 29 martdagi «O'zbekiston Respublikasida meva-sabzavotchilikni jadal rivojlantirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida»gi PF-5388-son Farmoni, O'zbekiston Respublikasining 2018 yil 9 iyuldagi «O'simliklar karantini to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasi qonuniga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish haqida O'RQ-484-son qonuni, Prezidentimizning 2019 yil 23 oktyabrdagi farmoni bilan qabul qilingan Qishloq xo'jaligini 2030 yilgacha rivojlantirish strategiyasida plantatsiya shaklida intensiv bog'lar barpo etib yuqori mo'l xosil olish va O'zbekiston Respublikasining 2022 yil 28 yanvardagi PF-60-sonli Farmonining 30-maqsadida "Eksportbop mahsulotlar yetishtirish hamda meva-sabzavotchilikni rivojlantirish, intensiv bog'lar maydonini 3 baravar va issiqxonalarini 2 baravar ko'paytirib, eksport salohiyatini yana 1 milliard AQSh dollariga oshirish" kabi ko'p masalalar belgilab berildi.[2]

"Feromon" – bu hasharotlarni o'zaro muloqoti uchun ularning maxsus bezlaridan ajratadigan murakkab molekulyar tuzilishga ega bo'lgan organik kimyoviy moddalar aralashmasidan iboratdir. Jinsiy feromon tutqichlar ekologik toza biologik himoya vositasi bo'lib, tashqi muhitga va o'simlikka zararsizdir. Jinsiy feromon tutqichlar qo'llanilishi natijasida zararkunandani paydo bo'lishi, feromonga tushgan zararkunanda miqdoriga bog'liq holda, unga qarshi kurash muddatlari belgilanadi.

Jinsiy feromonni asosan urg'ochi zot ishlab chiqaradi. Jinsiy feromon moddasi hasharotlarning maxsus endokrin bezlari tomonidan ishlab chiqilib, o'zga jinsli zotini jalb etish uchun mo'ljallangan.

Jalb qilingan hidlar ushbu turga mansub bo'lgan erkak hasharotlar asosan tunda uchrashish (urchish)

uchun uchib keladi. Hozirgi vaqtda dunyoda 600 ga yaqin hasharotlarning jinsiy feromon (JF) tarkibi aniqlangan bo'lib, bulardan 100 tachasi amalda ishlatiladi.

Feromon tutqichlari: tutqich, yelimli yopishgich, temir sim, yog'och qoziq va feromon moddasi singdirilgan rezina kapsuladan iborat bo'ladi.

Feromon tutqichlarni ishlash jarayoni shundan iboratki, bunda sun'iy hidga jalb etilgan erkak kapalak tutqich ichiga joylashtirilgan yelimli qog'ozga yopishib qoladi. Sun'iy feromon kuchli attraktant hisoblanadi, ya'ni u tabiiy kapalakka nisbatan bir necha bor kuchli jalb etish xususiyatiga ega. [7]

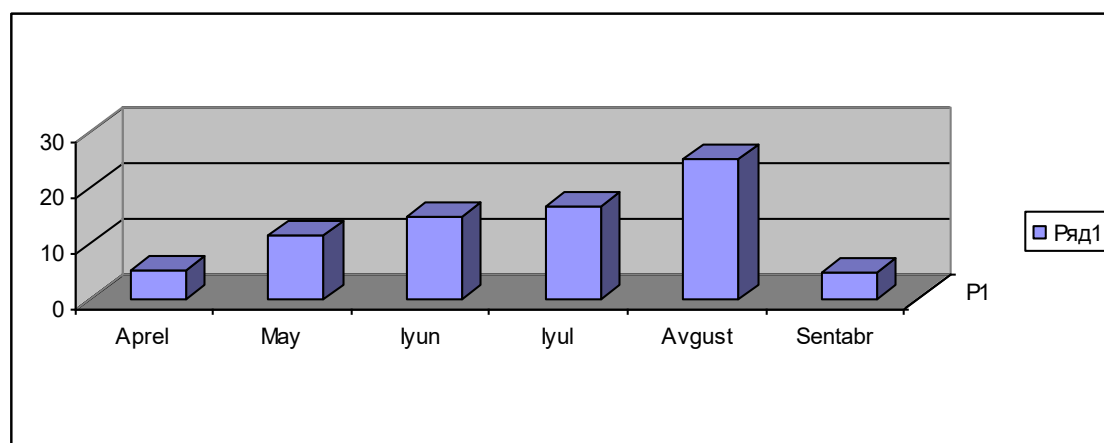
Har bir tur hasharot uchun ma'lum struktura va tuzilishga ega bo'lgan o'zining feromoni mavjud. Amaliyotda feromon tutqich yordamida ayni hasharot rivojlanishini belgilab, zarur kurash usuli uchun taraddud ko'rish imkoniyati yaratiladi. Bu esa birinchidan, o'z vaqtida kurash olib borish hisobiga zararining oldini olishga, ikkinchidan behuda ishlov o'tkazishga chek qo'yish imkonini yaratadi. [7,8]

Olimlarning fikriga ko'ra olma mevaxo'ri (*Carpocapsa pomonella* L) mamlakatimiz sharoitida uch marta avlod berib, mavsumda rivojlanish bosqichlarining barchasi uchrashi aniqlangan. [5,6]

Izlanishlar Xorazm viloyatining Urganch tumanidagi "Teran domor" fermer xo'jaligi intensiv olma bog'larida olib borildi. Olma mevaxo'ri (*Carpocapsa pomonella* L) ni miqdorini boshqarishda feromon tutqichlarning samaradorligi o'rganildi. Izlanishlar umumqabul qilingan uslublar asosida, Sh.T. Xo'jayevning "Qishloq xo'jaligida pestisidlarni ishlatish hamda tadqiqot o'tqazish usul va shartlari" qo'llanmasidan foydalanilgan holda olib borildi.

Tajribada olingan ma'lumotlar tahlili. O'rtacha kunlik havo harorati +12 °C dan ortganda tadqiqotlar boshlandi va bu holat mart oyining oxiri aprel oyining boshiga to'g'ri kelib, keyinchalik havo harorati o'rtacha +16 °C, nisbiy havo namligi 62% ni tashkil etdi. Kuzatuvlar aprel oyidan hisob qilinib, feromon tutqichlar har gektarga ikki donadan jami 10 dona, yerdan 1,5 m balandikka intensiv olma daraxtlari shoxlariga osib qo'yildi. Har 10 kunda feromon tutqichlar yangisi bilan almashtirilib turildi. Tutqichga tushgan kapalaklar har kuni hisob qilinib borildi, dastlab har o'n kunlik, so'ng o'rtacha oy davomida, avlodlar bo'yicha o'rtacha ko'rsatgichlar hisob-kitob qilinib, 1-diagrammada keltirildi.

1-diagramma Feromon tutqichga tushgan olma mevaxori (*Carpocapsa pomonella* L) ning kapalaklar soni. (Urganch tumanidagi "Teran domor" fermer xo'jaligi, 2023 yil.)

Oylar bo'yicha aprel oyida o'rtacha 5,3 dona kapalaklar tushgan bo'lsa, may oyida o'rtacha 11,5 dona, iyun oyida 14,7 dona, iyul oyida 16,8 dona, avgust oyida o'rtacha 25 donani tashkil etdi. Sentabr oyida kapalaklar feromon tutqichlarga tushish holati o'rtacha 4,9 donani tashkil etdi. Ushbu yilda olma mevaxo'ri uch marta avlod berib, ikkinchi avlod kapalaklari avgust oyida boshqa oylarga nisbatan ko'p tushganligi aniqlandi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, Xorazm viloyati sharoitida intensiv bog'lardagi olma mevaxo'ri (*Carpocapsa pomonella* L) ga qarshi feromon tutuqichlar qo'llanilganda, olma mevaxo'ri erkak kapalaklari soni avgust oyida yuqori bo'lishi o'rganildi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI:

1. T.S.Atajanov., J.SH.Ruzimov., R.S.Ro'zmetov., M.X.Bekchanov., "Opportunities for improving methods for predicting the distribution of the apple worm (*CARPOCAPSA POMONELLA* L)". *European Journal of Agricultural and Rural Education (EJARE)*., 3. 2660-5643, <https://www.scholarzest.Com> 2022, 21-22.
2. R.S.Ro'zmetov., A.A. Urazbayev., T.S.Atajanov., (2022) Xorazm viloyati sharoitida olma qurti (*Carpocapsa pomonella*) ning rivojlanishini o'rganish. *Xorazm Ma'mun Akademiyasi axborotnomasi* 6/1- Xiva/2022y. 130b.
3. Sh.T. Xo'jayev., "Qishloq xo'jaligida pestisidlarni ishlatish hamda tadqiqot o'tqazish usul va shrtlari" "Zilol buloq" nashriyoti 2020 yil. - P. 41- 42.
4. Sh.S.Muhammadaliyev, B.A.Sulaymonov, M.I.Rashidov. "Ekinlar zararli organizmlari rivojlanishi va tarqalishining bashorati". "Oqituvchi" nashriyoti 2002 yil. - P. 122-123.
5. Bobojonov, O. X., Sattorberdiyeva, N. M., & Sh, O. G. (2023). OSISHNI BOSHQARUVCHI MODDALARNI POMIDORNING CHERRI NAVI HOSILDORLIGIGA TA'SIRI. *Gospodarka i Innowacje*. 42, 539-542.
6. Nosirovich, F. J., Qizi, Q. S. A., & O'G'Li, B. O. X. (2021). UZUMNING SHAROBOP NAVLARINI FENOLOGIK FAZALARINI O 'TISHI VA HOSILDORLIK KO 'RSATGICHLARI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(5), 380-387.
7. Otabek, B., Ma'mura, J., & Maxmuda, S. (2024). Periods of Transition of Vegetation Phases of Khoraki Varieties of Grapes in Khorezm Region Conditions. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education (2993-2769)*, 2(1), 202-204.
8. Otabek, B., Asal, Y. L., & Lobar, G. (2024). Dependence of the Transition of the Phenological Phases of the Wine-Rangdor and Oltinday Varieties of Grapes on the Load of the Vine Bush. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education (2993-2769)*, 2(1), 340-342.